

FOUCAULT’NUN ÖZNE, İKTİDAR VE ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞI HAKKINDA ELEŞTİREL DENEME YAZISI

Murat Can Uysal

İletişim Bilimleri, Yeni Medya ve İletişim

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

—

Michel Foucault, *Özne ve İktidar* eserinde “özgürlük” kavramını iktidar ilişkileri ve öznelleşme tartışmasının içinde ele almıştır. Foucault, bu eserde iktidarın insanı nasıl kuşattığını, onu “normal”, “uyumlu” ya da “akıllı” gibi etiketlerle daha önce belirlenmiş kalıpların içine hapsedtiğini çarpıcı bir biçimde anlatır. Ona göre “ben” dediğimiz kimlik bile aslında tam olarak bize ait değildir. Foucault’ya göre kimlik, devletin, iktidarın, bilimin ve toplumsal normların insanı daha kolay yönetmek üzere tasarladığı bir yapıdır.

Foucault, tüm bu analizin sonunda insana bir çıkış kapısı gösterir ve özetle sanki şöyle fısıldar: “Sandığından çok daha özgürsün. Sana dayatılan bu kimliği reddet ve sınırlarını aş, kendi varoluşunu baştan yarat.”

İlk izlenimde kulağa heyecan verici ve kurtarıcı geliyor değil mi? Ancak tam bu noktada durup soluklanmak ve o meşhur kurtuluş reçetesine daha yakından bakmak gerekiyor.

Foucault, özgürlüğü toplumsal dayatmaların ve verili süreçlerin dışına çıkmakla, o görünmez duvarları yıkmakla tanımlamıştır. Konuyla ilgili Foucault, “*Benim rolüm –ki bu çok şatafatlı bir terim– insanların sandıklarından daha özgür olduklarını, belli bir tarihsel dönemde yaratılmış bazı temaları hakikat ve apaçıklık olarak kabul ettiklerini ve bu sözde apaçıklığın eleştirilebileceğini ve yok edilebileceğini göstermektedir.*” ifadesini kullanır ve ekler: “*İnsanların düşüncesindeki bir şeyleri değiştirmek; işte entelektüelin rolü budur.*”

Peki ama kalıpların dışına çıkmak gerçekten özgür olmak anlamına gelir mi? Eğer özgürlük kavramı, var olabilmek için sınırların dışına çıkmayı bir “zorunluluk” hâline getiriyorsa, orada hâlâ gerçek bir özgürlükten bahsedebilir miyiz?

Bence Foucault’nun kurduğu düşüncenin en kırılgan noktası burasıdır: özgürlüğün temeline yeni bir zorunluluk veya mecburiyet inşa etmek.

Çünkü bir insana “Kurallara uymak zorundasın” demekle, “Kurallara uymamak zorundasın” demek arasında yapısal olarak hiçbir fark yoktur. Her iki cümle de bir emir kipi taşır ve her ikisi de insana bir ödev yükler.

Klasik iktidar insanı sınırlarının içinde tutarak yönetiyordu; bu yeni özgürlük anlayışı ise insanı sürekli sınırların dışına çıkmaya mecbur bırakarak yönetebilir durumdadır. Sınırın içinde kalmak bir tutsaklıksa, sadece “özgür” olabilmek uğruna sürekli sınırların dışına çıkmaya çalışmak da aynı sınırın etrafında dönüp duran farklı bir tutsaklık biçimidir. Sonuçta sınırların içinde oturan da, hayatını o duvarları aşmaya adanmış da tüm enerjisini ve dikkatini kendi “özgür” iradesiyle arzulamadığı bir ödevi bitirmekle harcar.

Üstelik bugün içinde yaşadığımız dünyaya baktığımızda bu çelişkiyi çok daha net görebiliyoruz. Modern sistem artık kimseye “Sıradan ol, kalıplara uy veya sesini çıkarma!” demiyor. Aksine her gün vitrinlerden yüzümüze aynı slogan bağırlıyor: “Farklı ol, sınırlarını aş, sadece yap!” (Just do it.)

Foucault’nun bir zamanlar sistemden kaçış yolu olarak sunduğu, kişinin olduğunu reddetme ve kendini yeniden inşa etme fikri, bugün bizzat sistemin en büyük beklentisi hâline dönüşmüş durumda.

Gerçek “özgürlük”, insanın önünde “mutlak aşılması gereken sınırlar” veya “mutlak aşılmaması gereken sınırlar” gibi yeni şartların bulunmamasıdır. Eğer bir insan kalıpların dışına çıkmaya mecbur tutuluyorsa, o kişi özgürleşmemiş, sadece eski hapisanesinden çıkıp “farklı ol ve sınırları aş” hapisanesine nakledilmiştir.

Belki de asıl “özgürlük”, ne toplumun dayattığı kalıplara körü körüne boyun eğmekte ne de o kalıpları yıkmayı bir takıntı veya zorunluluk hâline getirmekte değildir. Belki de “özgürlük” sınırların içinde kalmanın veya sınırların dışına çıkmanın bir seçenek dahi olmadığı bir sürecin varoluşudur. Çünkü zorunluluğun başladığı yerde, adı ne kadar süslü olursa olsun, özgürlük biter.